STRÁNSKÝ, Z., Z.: Archeologie a muzeologie, Masarykova univerzita v Brne, 2005, 315 s.

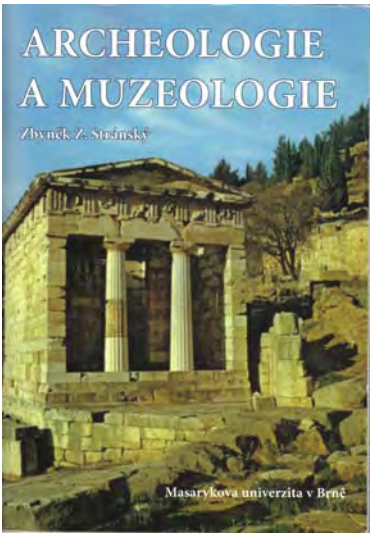

Publikácia z pera významného predstaviteľa brnenskej muzeologickej školy 2. polovice 20. storočia sa spôsobom svojho podania orientuje na vzájomné porovnanie archeológie a muzeológie, odborov kedysi spriaznených, ale ktoré sa pod vplyvom času neskôr odcudzili. Na vzájomnú súvislosť týchto odborov však aj v súčasnosti poukazuje ich spoločná základňa pozostávajúca z reliktov či zbierok, ktorá obojstranne vytvára priestor pre ich súčasnú koexistenciu.

Takto formulovanému princípu autor publikácie zostáva dôsledne verný aj v jej jednotlivých kapitolách. V tomto smere ich charakter plne odráža výsledok jeho celoživotného poznania, v intenciách ktorého sa výrazne podieľal na formovaní muzeológie. Náležitým spôsobom však v nich tiež pomenúva tie styčné body, ktoré jednoznačne poukazujú na to, čo tieto dva odbory v minulosti spájalo, ale i dodnes ešte spája prostredníctvom zbierok. Tieto nie sú len výsledkom, ale aj akýmsi prirodzeným zavŕšením poznávacích procesov, ktoré charakterizujú oba zmienené odbory, i keď formu ich ďalšieho zhodnotenia si každý z nich zabezpečuje jemu odpovedajúcimi spôsobmi a formami.

Tematika obsiahnutá v publikácii z hľadiska porovnania oboch odborov je postavená predovšetkým na prezentácii muzeologického systému, keďže podľa jej autora iba v rovine každodennej archeologickej a múzejnej praxe by sa inak nedalo dopracovať k podstate ním vymedzeného problému. V intenciách tohto princípu ako celok pozostáva z ôsmich kapitol, v ktorých sa autor orientuje na určujúce znaky múzejnej kultúry a prezentuje výsledok svojho poznania systému muzeológie, ako aj z hľadiska jej postavenia v súčasnej vede. Robí to ale v koexistencii s archeológiou a s vedomím, že podraďovanie týchto odborov pod kultúrne dedičstvo a pamiatkovú starostlivosť v konečnom dôsledku vedie o. i. k degradácii archeologickej teórie a praxe. Okrem záveru a obšírneho prehľadu literatúry s prácami z oblasti archeológie a muzeológie, ďalšou časťou je glosárium. Obsahuje vymedzenie pojmov použitých v publikácii, ktoré sa v muzeologickom kontexte často líšia od bežného chápania. Súhrn v českom, anglickom a nemeckom jazyku a obrazová príloha s 53 vyobrazeniami, vizuálne približujúca niektoré aspekty, čo súvisia s danou tematikou, sú poslednou časťou publikácie.

Autor v úvode načrtáva dôvody, ktoré viedli k napísaniu publikácie pod vplyvom ním pociťovaného odcudzenia týchto odborov a v kapitole prvej, nazvanej *Spoločenstvo*, sa zamýšľa nad netradičným spojením archeológie a muzeológie. Poukazuje na historické aspekty i väzbu medzi nimi a vymedzuje formy osvojovania kultúrnej skutočnosti, ktoré motivovali oddeľovanie oboch sfér, a to najmä pod vplyvom formovania archeológie ako vednej disciplíny. Nasledujúca kapitola s príznačným názvom *Odcudzovanie* začína tým, že vydeľovanie archeológie z pôvodného spoločenstva oboch fenoménov považuje za prirodzený proces. V značnej miere súvisel s vývojom spoločnosti od konca 18. storočia až po 20. storočie. Išlo teda o vedecké profilovanie archeológie na báze rozvoja vedy a

kultúry. Múzejný fenomén sa napriek svojmu úsiliu na túto úroveň nedostal, čo viedlo k odcudzeniu v rovine vedeckej, výchovnej a praktickej. Archeológovia prestali vnímať muzeológiu ako vedeckého partnera a usilovali sa etablovať vo sfére kultúrneho dedičstva, a tento trend vyvrcholil koncom 20. storočia.

V ďalšej kapitole sa autor venuje múzejnému fenoménu. Najprv si všíma jeho ukotvenie v jazykoch v kontexte historického vývoja a zisťuje, že je v nich reálne ukotvený v slovných výbavách, čiže je svedectvom vedomia jeho osobitosti. Zaoberá sa problematikou jeho ozvláštňovania prostredníctvom zberateľského inštinktu, ktorý je súčasťou ontogenézy ľudskej psychiky, čo ako konštatuje má zásadný význam pre chápanie špecifičnosti muzeálneho ozvláštňovania skutočnosti formou vytvárania zbierkových fondov. Prostredníctvom múzeí múzejná kultúra ako svet svojho druhu reálne existuje a celosvetovo je determinovaná ich súčasnou rozmanitou škálou, v intenciách čoho zohráva nezastupiteľnú úlohu ako v kultúre, tak i v spoločnosti.

Kapitola *Intencia k muzeológii* si všíma tendencie, ktoré smerovali k vydeľovaniu múzejného fenoménu. Objavili sa v okamžiku, keď si človek uvedomil, že separovanie a uchovávanie niektorých objektov ho môže zvláštnym spôsobom obohacovať. Múzejný fenomén sa teda zrodil z osobitného vzťahu človeka ku skutočnosti v intenciách kultúrnotvorného osvojovania a predmetom poznávania sa stal až neskôr. Už v antike ho vnímali ako špecifický jav a vyjadrovali pojmami, ktorých význam súvisel s mytológiou, filozofickým myslením a politickým dianím. Ako objekt poznávacieho záujmu sa prejavoval najmä v popisnej úrovni. Novu kvalitu priniesla renesancia vymedzovaním základnej koncepcie a poslania komôr či metodiky ich tvorby. Teoretický prístup k múzejnému fenoménu sa zrodil v 17. storočí, a pre túto vedu vznikol termín *tactica conclavium*. Nasledujúce storočie uviedlo do praxe pojem *musaoegraphia*, čím začína nová fáza múzejne teoretického myslenia. Prehlbovalo sa historickou orientáciou a muzeografický prístup dominoval v 19. storočí. Pojem *muzeológia* sa objavil až v jeho poslednej štvrtine. Postulát spájania múzejného fenoménu s vedou a vedeckými odbormi predznačil novú fázy vývoja - začiatok formovania vlastného odboru muzeológie. Múzejné myslenie sa napriek tomu v prvej polovici 20. storočia stále pohybovalo medzi muzeografickou a muzeologickou fázou. Až v 2. polovici storočia sa muzeológia začala vydeľovať ako samostatný odbor a vývoj v 70. rokov vyústil do proklamácie, že ju treba vnímať ako vedu. Súčasná neomuzeologická fáza je už výrazom uvedomovania si nevyhnutnosti vlastnej teoretickej explikácie múzejného fenoménu a smeruje k úplnému presadeniu tohto osobitného vedeckého odboru.

Metamuzeológia ako piata kapitola preveruje tento odbor kritériami súčasnej filozofie a teórie vedy. Autor sa najprv usiluje postihnúť teóriu muzeológie vo filozoficko-vedeckom kontexte. Dochádza k názoru, že pre existenciu muzeológie vytvára životodarnú a inšpirujúcu pôdu súčasná spoločenská, filozofická i vedecká klíma a nové chápanie vedy. S novou orientáciou vedy bezprostredne súvisí presadzovanie ekoparadigmy, ktorá má práve v súvislosti s ekologickou a kultúrnou krízou mimoriadny význam pre súčasné aktuálne zameranie muzeológie. Z hľadiska jej profilu autor objasňuje charakter poznávacej domény muzeológie. Je ňou muzealizácia skutočnosti motivovaná kultúrnopamäťovou hodnotou muzeality. Naznačuje jej metodológiu, ktorá sa viaže na hodnotovú kategóriu muzeality, zaoberá sa problematikou jej pojmovej výbavy, a v súlade s poznávacou intenciou formuje muzeologický systém v štyroch poznávacích rovinách. Svojou poznávacou doménou muzeológia patrí do oblasti humanitných vied, presnejšie do sféry kultúrnych vied, či kulturológie a má povahu prierezového odboru.

V rozsiahlej šiestej kapitole (*Sústava muzeológie*) autor prezentuje výsledky svojho poznania ale tiež pripúšťa, že poznávacia sieť muzeológie má ešte veľké oká, je ale sys-

témom, ktorý spĺňa poslanie. Poznávacím jadrom systému muzeológie je teoretická muzeológia. Jej doménou jej poznanie, čo motivuje osobitý vzťah človeka ku skutočnosti, prečo a ako sa transformuje na pamäťovú kultúrnu metaskutočnosť a ako sa jej prostredníctvom ovplyvňuje personálne a transpersonálne vedomie a podvedomie človeka. Muzealizačný proces sa explikuje teoretickými subsystémami, ktoré ho postihujú v jeho jednotlivých fázach. Vstupnú fázu procesu explikuje subteória selekcie. Muzealizácia v druhej fáze smeruje k systému (subteória tezaurácie). Je to proces, ktorého výsledkom jej určenie reálnych muzeálií a formovanie sústav, čo modelujú štruktúru a dynamiku muzealizovanej skutočnosti. Posledná subteória prezentácie sa týka metód a foriem sprostredkovávania priameho kontaktu s muzeáliami za účelom ich pôsobenia na vedomie v kultúrnotvornom zmysle.

Iná časť sústavy – aplikovaná muzeológia sa orientuje na prax. Tvorí ju niekoľko segmentov. Prvým je *muzejná inštitucionalizácia*, ktorej sa dnes venuje pozornosť z hľadiska aplikácie teórie managementu. Ďalším je *múzejné prostredie*, keďže múzeum je priestorová záležitosť. *Múzejná komunikácia* sa zase orientuje na informačnú a dokumentologickú tematiku. Pretože pre múzeá je uchovávacie poslanie určujúce, závažným faktorom múzejnej praxe je *komplexná prezervácia*. Člení sa na vlastnú prezerváciu (vo význame komplexného zabezpečenia a ochrany múzejnej inštitúcie a jej fondov), preparovanie, konzervovanie a reštaurovanie. K posledným segmentom patrí *múzejné výstavníctvo*, ako špecifická vizuálna forma komunikácie a *múzejný vzťah k verejnosti*, keďže existencia múzeí sa bezprostredne spája s úrovňou dialógu s návštevníkmi a celou verejnosťou.

V rovine historickej muzeológie autor sleduje autochtónnosť muzealizačného osvojovania skutočnosti a identifikuje fázy, v akých sa tento fenomén prejavuje v dejinách. Z hľadiska periodizácie vyčleňuje deväť vývojových fáz a objasňuje ich charakter. Ďalej sa zaoberá súčasnou muzeológiou, ktorá sa orientuje na fenomén muzealizácie v kontexte súčasnej existencie človeka a celého ľudstva. Všíma si charakter súčasnej muzealizácie a konštatuje, že jej poznávacia intencia by mala postihnúť všetky tendencie, ktoré sa dotýkajú múzejnej kultúry a ovplyvňujú celkový stav, postavenie a úlohu múzejného fenoménu. Týmto sa dostáva k pojmu múzejná kultúrna politika a chápe ho ako stratégiu a taktiku riadenia a rozvíjania múzejnej kultúry a v súvislosti s budúcnosťou múzejnej kultúry pripomína úlohou kultúrnej pamäte, na ktorej je závislá existencia kultúry. Podľa autora teda poslaním súčasnej muzeológie je formovať muzealizačný odkaz súčasnosti pre budúcnosť.

Kapitola siedma – *Konfrontácia* sa z obsahového hľadiska orientuje na porovnanie profilu muzeológie s profilom archeológie. Autor vychádza zo súčasnej krízovej situácie ľudstva a nevyhnutnosti premeny paradigmy vedy, ktorá stavia archeológiu a jej prax, a tiež i muzeológiu a múzejnú kultúru do novej situácie. Charakterizuje a kriticky posudzuje premeny poznávacej intencie archeológie a vymedzuje jej reliktný prístup. Dochádza k záveru, že archeológiu a muzeológiu nemožno spájať iba s históriou, nakoľko ju presahujú poznávacou doménou. Tieto disciplíny sa zameriavajú na procesy, aké spájajú minulosť, prítomnosť a budúcnosť na základe osobitnej pramennej bázy. V prípade archeológie sú ňou relikty a z pohľadu muzeológie muzeálie. Ich predmetom nie je iba kultúra, ale i príroda. Archeológia sa zameriava na človekom modifikované či v prírode sa odrážajúce aktivity človeka, zatiaľ čo muzeológia postihuje prírodu ako takú, ale aj vo vzťahu k človeku. Globálny poznávací prístup archeológie a muzeológie k prírodnej a kultúrnej skutočnosti je však zhodný. Rozdielny je len vo vedeckej explikácii reliktov dejinných fenoménov a ich kultúrno-pamäťovej hodnoty muzeálií.

V súvislosti s priraďovaním archeo- a muzeo- fenoménu pod kultúrne dedičstvo

autor analyzuje tento pojem a dochádza k názoru, že prírodné a kultúrne dedičstvo neposkytuje archeológii a ani muzeológii teoretickú bázu, ale naopak. Práve na týchto odboroch záleží, do akej miery sú schopné svojou vedeckou argumentáciou ovplyvňovať kultúrne vedomie spoločnosti. Problematickým je aj ich spájanie s pamiatkovou starostlivosťou. Podriaďovať archeológiu pod pojem dedičstvo alebo pamiatky autor považuje za nedomyslené a zavádzajúcim je aj priraďovanie múzejnej kultúry či stotožňovanie múzejných objektov s pamiatkami. V závere kapitoly rozoberá otázku pamiatkovej archeológie, pojem ktorý sa koncom minulého storočia začal presadzovať a spôsobuje, že archeológia ako veda pod jeho vplyvom stráca vedeckú profesijnú bázu. To ho privádza na myšlienku, že vplyvom odcudzenia archeológie a múzejnej kultúry treba dnes kriticky posúdiť existujúci stav a usilovať o spoločnú platformu tak, aby to prospelo obom odborom a ich každodennej praxi.

Posledná kapitola sa týka možnej kooperácie a vedeckej spolupráce archeológie a muzeológie. Podľa autora je v záujme presadzovania novej paradigmy vedeckého myslenia a najmä v záujme kultúry, aby sa nová orientácia nepremietala iba do týchto odborov, ale najmä do ich integrácie. Len tak sa dá vytvárať platforma potrebná k renesancii archeológie v múzeách a v novom profilovaní archeologických múzeí. Postulát prepájania archeológie a muzeológie má však zmysel vtedy, ak je prínosný pre oba odbory, čo si tiež vyžaduje odpovedajúcu teoretickú úroveň. Archeologická doména je širšia než poznávacia doména muzeológie. Jej poslaním je vedecká explikácia neexistujúcej antrópnej skutočnosti, ktorá je preukázateľná a poznateľná prostredníctvom jej reliktov. Muzeológia má zase na základe archeologickej explikácie identifikovať relikty s významovým presahom, ktoré reprezentujú kultúrnu hodnotu, a nositeľov ktorých treba uchovávať v záujme umocňovania kultúrneho vedomia a obohacovania kultúrneho dedičstva. Pre takéto osvojovanie skutočnosti má zásadný význam integrácia archeologickej a muzeologickej selekcie. Rovnako je dôležitá aj tezaurácia nálezových súborov a nezastupiteľný význam pre archeológiu má aj teória múzejnej prezentácie. V ďalšej časti si autor všíma problematiku archeologických múzeí, ktorých vznik v minulosti súvisel s veľkými objavmi a zároveň mnohé takéto múzeá sa podieľali na archeologických výskumoch a na formovaní poznávacej a metodologickej báze tohto odboru. Záver kapitoly venuje výučbovým programom so zameraním na výučbu muzeológie v rámci štúdia archeológie, ďalej archeológie v rámci štúdia muzeológie či dvojodborovej výučbe archeológie a muzeológie.

Ak sa zamýšľame nad takto koncipovaným obsahom publikácie napadne nás niekoľko myšlienok. Ten, kto sa ako tak zorientoval v súčasnej muzeologickej produkcii pravdepodobne dospeje k názoru, že sa na prácu takéhoto charakteru možno pozerať ako na formu zúročenia celoživotných skúseností v kontexte autora, ktorý mierou naozaj vrchovatou prispel k rozvoju muzeologického teoretického myslenia. Je to síce pravda, ale len čiastočná, pretože v jej prípade sa nemôžeme uspokojovať konštatáciou zúročenia celoživotných skúseností. Má to totiž aj celkom iný rozmer, i keď treba pripustiť, že aj tí, čo sa ako tak zorientovali v súčasnej muzeologickej produkcii nemusia úplne pochopiť primárne pohnútky jej autora. Na publikáciu sa totiž nemôžeme pozerať len cez prizmu archeológie či v kontexte s muzeológiou, ale musíme ju vnímať aj vyslovene muzeologický z celkom jednoduchého dôvodu. Autor v nej totiž prezentuje ucelenú predstavu systému muzeológie, ktorá je výsledkom jeho poznania, k akému sa dopracoval prostredníctvom rôznych teoretických úvah a na základe dokonalého poznania literárnej produkcie, ktorá súvisí s takto koncipovanou odbornou problematikou.

Kto ale nesleduje súčasnú muzeologickú produkciu môže zastávať celkom opačný názor, a ako argument mu môže poslúžiť príručka všeobecnej muzeológie od F. Waidachera, ktorej slovenský preklad sa dostal medzi odbornú verejnosť v roku 1999. Nie je

však účelom tejto recenzie zrovnávať tieto dve publikácie. V prípade Z. Z. Stránského si ale treba uvedomiť prinajmenšom dve okolnosti. Prvou je forma porovnania odborov, z ktorých vytvoril názov svojej publikácie. Svedčí o jeho hĺbke poznania a z pohľadu takejto intencie by potom mala nachádzať primeraný ohlas v radoch tých archeológov, ktorí svoju profesijnú existenciu spájajú s pôsobením na pôde toho, ktorého múzea. Druhou okolnosťou je fakt, že ide o predstaviteľa, čo sa v roku 1965 zaslúžil o zavedenie postgraduálneho štúdia muzeológie na vtedajšej Filozofickej fakulte UJEP v Brne, ktoré popri kolegoch z českých múzeí absolvovali aj mnohí pracovníci slovenských múzeí. V rokoch 1998-2002 zase pôsobil na katedre ekomuzeológie Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici, ktorú tu založil na požiadanie jej vedenia.

Z toho teda vyplýva, že uvedenú publikáciu by sme prinajmenšom mali chápať ako niečo, čo na jednej strane spája dnes už nie malú múzejnícku obec u nás a v Českej republike a zároveň ako niečo, čo by každého, kto sa rozhodol pre dráhu múzejného pracovníka, malo motivovať k forme istého zamyslenia. Stránský systém muzeológie formuloval totiž v štyroch rovinách, pričom jednou je rovina synchrónna, čo prakticky nie je nič iné, než súčasná muzeológia. Týmto spôsobom akoby predznačil formu myslenia, z ktorej by dnes mala vychádzať súčasná generácia pracovníkov našich múzeí. Možno to pochopiť aj ako jeho apel, v intenciách ktorého by sa súčasná múzejná prax mala začať zamýšľať nad zmyslom svojej doterajšej práce. Inak povedané usilovať o presadenie všetkých pozitívnych foriem, prostredníctvom ktorých sa múzejná kultúra dopracuje k novým horizontom v súlade s intenciami skutočných potrieb súčasných a najmä budúcich generácií.

Práve k takémuto názoru evokuje obsahová stránka publikácie a pozorný čitateľ celkom určite v nej nájde odpoveď aj na mnohé iné otázky, ktoré často rezonujú v podvedomí, či už súvisia s technológiou a technikou múzejnej práce, alebo svojou podstatou mieria k iným okruhom charakteristickým pre súčasnú múzejnú kultúru či v teoretickej rovine naznačujú formy istých, prípadne možných prístupov. Treba teda veriť, že sa po zásluhe stane vyhľadávaným zdrojom pre všetkých, ktorým je problematika múzejnej kultúry a archeológie pracovne blízka alebo z iných aspektov sa zaujímajú o všetko, čo ju charakterizuje, a čo sa akosi neprávom významovo posúva a často i stráca v rovine kultúrneho dedičstva.

Marcel Lalkovič